

Юрій Вільховий

Релігійне виховання у громадах Церков євангельських християн-баптистів та адвентистів сьомого дня України як засіб модернізації протестантського руху в СРСР (середина 40–60-х років ХХ ст.)

Аналізується вплив виховання молоді на розвиток громад євангельських християн-баптистів та адвентистів сьомого дня. Показано особливості християнського виховання у протестантизмі. Характеризується політика радянської держави щодо протестантського сектантства в Україні середини 40–60-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: протестантизм, релігійні громади, віруючі, пресвітери, недільні школи, християнські цінності, Церква ЄХБ, Церква АСД, релігійне виховання, релігійна освіта, проповідники

Останнім часом в українському суспільстві активно дискутуються проблеми співіснування релігійної та світської освіти. Освіта – це той головний фундамент, на якому потрібно будувати церковне життя.. Саме стратегія, спрямована на покращення якості богословської освіти, стане запорукою майбутнього успіху будь-якої Церкви на релігійному полі пострадянського простору. У пропонованій розвідці ми спробуємо загальним дискурсом розкрити стан духовно-освітньої традиції окремих протестантських Церков в історичних реаліях УРСР після Другої світової війни.

Окремі аспекти зазначеної теми розроблялися в працях М. Бабія, А. Колодного, П. Яроцького¹, В. Балуха², А. Васьківа³, В. Єленського⁴, Г. Йонаса⁵, М. Костікової⁶, В. Липківського⁷, Є. Мартинюка, О. Никитченко⁸, Л. Филипович⁹, О. Шмемана¹⁰, В. Любашенко¹¹, А. Бойко, В. Пашенка¹².

Однією з найбільш широко сповідуваних у нашу добу світових релігій є християнство. В Україні воно розвивається тісно переплітаючись із різними історичними процесами як невід’ємна духовна сила народу. У християнській вірі – витoki нашої вітчизняної культури. Віра заклала підвалини української писемності, живопису, архітектури. Віра впровадила гуманні принципи в життя народу, в родину та суспільство. На основі християнських традицій складалася наша національна система виховання й освіти.

Релігійне виховання, як і виховання взагалі, передбачає спеціально організований, цілеспрямований процес відповідного формування особистості, що зобов’язує її вести певний спосіб життя, дотримуватися свого віросповідання,

обов'язково практикувати обряди, пости, молитви¹³. Релігійна освіта доцільна й потрібна всім насамперед тому, що високий гуманний зміст релігійних учень відповідає тенденціям гуманізації та демократизації, бо релігія – складова нашої культури, а не «догматизм і дурман». Християнське вчення – це певна цілісна мораль, яка поєднує і релігійне, і загальнолюдське¹⁴.

Цікаві традиції виховання молоді на принципах християнської моралі простежуються в другій половині ХХ ст. у протестантських громадах євангельських християн-баптистів (ЄХБ) та адвентистів сьомого дня (АСД).

Церква євангельських християн-баптистів за кількістю віруючих перебувала у повоєнний час на другому місці (як у цілому Радянському Союзі, так і в Україні) після Російської православної церкви¹⁵. У липні 1947 р. 1 864 громади ЄХБ (70 % від усіх у СРСР) налічували 94 019 вірних¹⁶. У 1950-х рр. це число помітно збільшується. 1959 року 1 330 громад ЄХБ в Україні нараховували сукупно близько 104 940 осіб¹⁷. Таке зростання їхньої чисельності відбувалося в умовах, коли вищі партійні органи, уряд УРСР, Рада у справах релігійних культів проводили спрямовані заходи, на обмеження впливу найбільш поширених релігійних конфесій і течій серед населення, на зниження кількості громад та їхніх членів. Однією з причин, яка дозволяла ЄХБ, незважаючи на утиски влади, збільшуватися чисельно, була вдала виховна робота серед молоді. Омолодження протестантизму відображає певною мірою й загальний процес активнішого звернення молодих людей до релігії. Проте вплив молоді на внутрішнє життя й динаміку ЄХБ був відчутніший, ніж у інших конфесіях. У плані омолодження пресвітерсько-проповідницького складу громади ЄХБ значно випереджали католицькі чи православні¹⁸.

Що ж так приваблювало молодь у релігійних громадах? Передовсім – особистість духовного наставника, учителя – пресвітера. Проаналізуємо причини зростання частки молоді серед баптистів на прикладі Ново-Одеської громади ЄХБ на Миколаївщині. Громада складалася з 96 осіб (27 чоловіків та 69 жінок)¹⁹. У колгоспах працювало 55 осіб на підприємствах і в установах – 16, а інші 25 займалися домашнім господарством. У громаді існував хор з 18 осіб, сім з яких були неповнолітні хлопці. До великої групи наближених, мали незабаром прийняти водяне хрещення за обрядом ЄХБ (до цього їх готував церковний актив і сам пресвітер), входили й 14 юнаків.

Пресвітер С. Ф. Дундук був центральною постаттю у громаді. Через свій беззаперечний авторитет він мав сильний вплив на людей. Багато уваги цей духовний провідник приділяв вихованню дітей баптистів. У нього вдома завжди були молоді люди, які проходили спеціальну підготовку, щоб згодом очолити релігійні гуртки – хорові, інструментальні, літературні та ораторські. Таким

чином С. Дундук виховував молодь через Боже слово, музику й релігійну літературу²⁰. Цей приклад типовий для більшості областей України.

У молитовних будинках віруючих надзвичайна чистота й порядок. Тут не лаються, не випивають, не палять, а злагоджено співають, обмінюються привітаннями, відпочивають фізично й духовно. У богослужінні баптистів немає жорстких стандартів. Панує творчість та імпровізація²¹. Велике значення в Церкві ЄХБ має виховання молодих проповідників. Для цього старші пресвітери (обласні) використовували не лише Біблію та «Братський вісник», а й класичну літературу, наприклад «Шлях до Ікарії» Етьєна Кабе, де описувалася велична місія Ісуса Христа. Проповідникам також рекомендувалось уважно опрацювати геніальний твір чеського педагога Яна Амоса Коменського «Велика Дидактика»²² (видана 1657 р.). Коменський, як відомо, був пастором – послідовником реформаторів Яна Гуса і Жана Кальвіна. Його «Велика Дидактика» написана в релігійній формі, через яку розкривається епоха XVII ст. і християнський світогляд.

Керівники ЄХБ намагалися придбати цю книгу для використання її у своїй роботі серед молоді. У лютому 1957 р. на прийомі в уповноваженого Ради у справах релігійних культів при Раді міністрів СРСР в Українській РСР були старші пресвітери ЄХБ Д. І. Пономарчук, М. М. Мельников, Д. І. Снюков, Г. Г. Понурко, кожен з яких ствердив, що придбав по кілька екземплярів «Вибраних творів» Коменського (Учпедгиз, 1955). М. Мельников з гіркою говірив: «Чому такий малий тираж такої гарної книги? 20 тисяч екземплярів на весь СРСР ... Це дуже мало...»²³.

У багатьох громадах ЄХБ була добре поставлена місіонерська діяльність серед молоді. Так, Амур-Нижньодніпровська громада силами молодих віруючих влаштувала в молитовному будинку інсценізацію «Про блудного сина», а Шепетівська – провела молодіжний зліт проповідників, хористів, членів музичних гуртків, під час якого відбулася інсценізація «Суд над Біблією»²⁴. У 1950-х рр. інтенсивно розгорталася й творча діяльність ЄХБ. Видавався журнал «Братський вісник» і «Збірка духовних пісень». Серед молоді поширювалися магнітофонні записи найкращого церковного хору, проповіді видатних місіонерів і благовісників²⁵.

Таку роботу громади ЄХБ проводили в умовах грубого тиску влади, яка в 1950-х рр. ще не вдавалася до прямих репресій. Проте вже на початку 1960-х рр. держава особливо жорстко «взяла під контроль молодіжне питання». Закривалися недільні школи баптистів, заарештовувалися проповідники та пресвітери, які працювали з молоддю. Якщо в 1950 р. було охрещено 443 молоді особи, то в 1955 р. – 561, у 1958 р. – 797, у 1960 р. – 83, у 1961 р. – 39 осіб²⁶. І все ж процес омолодження ЄХБ зупинити не вдалося: 1963 р. охрестилися 150 осіб, 1964 р. – 338, 1965 р. – 670. Ці дані далеко не повні, оскільки в 1960-х рр. у Церкві ЄХБ

стався розкол. Частина віруючих не погодилася із «угодовницькою» політикою Всесоюзної Ради ЄХБ щодо влади й вимагала рішучих та радикальних змін існуючого внутрішньоцерковного устрою. Ці баптисти утворили нову організацію – Раду Церков ЄХБ, яка виступала за широке залучення молоді до релігії. Прихильники РЦЄХБ, уникаючи переслідувань, частково конспірували свої громади, тому сьогодні важко визначити точну кількість у них молодих вірян.

У середині 1960-х рр. у Києві баптисти організували дитячу школу з вивчення релігії. У ній було чотири групи дітей (100 осіб) віком від 6 до 17 років. Школою керувала Марія Григорівна Купрієнок (1942 р.), яка походила із сім'ї віруючих, мала середню освіту, уміла грати на акордеоні, малювати, займалася художньою вишивкою. Організувати навчально-виховний процес їй допомагали члени ЄХБ Н. Ф. Беґеко, О. С. Костенко, Д. І. Ковтун. Учителями тут працювали З. Г. Панькова (1932 р. н.), Д. М. Лещенко (1927 р. н.), М. Ф. Тишкевич (1933 р. н.). Цей освітній заклад здобув велику популярність серед ЄХБ України та СРСР²⁷.

Частину дітей, що успішно вивчали біблійну науку, вивозили на дачу, де навчання поєднувалося з відпочинком. Дача розміщувалася в мальовничій місцевості на березі р. Уж, за три кілометри від с. Черевач Чорнобильського району на Київщині. 1 серпня 1967 р. там було організовано оздоровчий табір із трьох наметів, куди приїхало понад 30 дітей віком від 8 до 17 років. Діти відпочивали, пізнавали Біблію, співали псалми й духовні гімни, складали вірші, малювали ілюстрації на релігійну тематику²⁸. На жаль, цей табір, а потім і дитяча школа були розпущені органами міліції²⁹.

Оригінальні методи християнського виховання застосовувалися в дитячій біблійній школі м. Вознесенськ, що на Миколаївщині. Очолювала цей навчальний заклад талановита проповідниця Тетяна Корінь. Діти віруючих відвідували заняття по середах і суботах. Наставниця в присутності батьків задавала дітям уроки, а в неділю перевіряла виконання завдань. Діти читали вірші, вивчили псалми³⁰. У другій половині 1960-х рр. школа стає добре відомою в євангельсько-баптистському русі. Це пов'язано з тим, що тоді її куратором був знаний лідер РЦЄХБ в Україні М. Є. Бойко. Завдяки його старанням заклад регулярно отримував спеціальну літературу: збірку «Промені світла», християнські твори «Як знайти Господа», «Душа», «На шляху до Вифлеєму», «Полубити Бога», «Забороняють люди суворор», «Мавка»³¹. Як бачимо, віруючі ЄХБ переслідували світлу, гуманістичну мету – виховати своїх дітей у найкращих християнських традиціях.

Проблеми виховання роботи завжди були актуальними й у громадах адвентистів сьомого дня (АСД). У 1950-х рр. бурхливу діяльність розгортають суботні школи АСД. Їхніми слухачами переважно були молоді люди. Ось один із прикладів роботи такої школи в Херсонській громаді АСД. Пресвітер коротко ознайомлює присутніх з темою бесіди, яка була оголошена минулої суботи.

Тоді він ставить перед учнями 17 питань, викликаючи на кожне з них одного з присутніх. Із 17 осіб 15 відповіли правильно, двоє – неправильно. Пресвітер вказує їм на помилки. Після цього відбувається загальний обмін думками за темою. Після 15-хвилинної перерви читається проповідь³².

Потрібно особливо відзначити високий рівень грамотності серед адвентистів. Пресвітер Київської громади АСД Г. С. Бондар підкреслював, що «Біблію не можна читати як газету. Слово Боже треба не лише читати, а й прислухатися до слів, як прислухається син до слів помираючого батька... Читайте Біблію, доки не стане світло і не відкриється вам, що таке життя і в чому його сенс...». Система таких суботніх шкіл, що по суті були перетворені у заклади підготовки благовісників, була добре налагоджена в Одеській, Херсонській, Рівненській, Вінницькій, Тернопільській областях³³.

Вірні АСД звертали увагу на виховання дитини ще з раннього віку. Вони теж керувалися принципами «Великої Дидактики» Коменського: «Коли юнака направити на початку його дороги, то він не збочить з неї вже до старості». Тому пресвітери АСД намагалися хрестити молодь ще до того, як вона піде в армію, на виробництво тощо³⁴. Основним джерелом поповнення протестантських громад були, звісно, сім'ї віруючих. Загалом визнання великого значення сім'ї – усталена етична традиція в протестантизмі. Батько в ній відіграє роль своєрідного пресвітера, оскільки є не лише юридичним, а й духовним главою. Мати виконує функції дияконеси – помічниці чоловіка. Старші діти – взірці для молодших, їхні наставники. Подібна рольова субординація сформувала у протестантському середовищі практику обов'язкової відповідальності всіх членів родини за свою християнську поведінку, за таке виховання молоді, яке допоможе «утвердити єдність» та спадкоємність поколінь³⁵.

Збереження виховних традицій, ідеалів християнсько-родинної етики, інституту шлюбу й сьогодні допомагає протестантським Церквам залучати багатьох прихильників. Чистоту й гуманістичність християнського виховання найповніше відображає творчість сектантів. Ось зразок одного з віршів, який належить маленькому учневі недільної школи ЄХБ:

*Український
Я маленький хлопчик,
Бог мене створив,
Щоб я був хорошим,
Зла щоб не любив.
Щоб я слухав тата (маму),
Старших поважав,
Учився писати,
Біблію читав.*

*А як буду більшим,
Щоб Богу служив,
Серед своїх ближніх,
Як Христос, я живу*³⁶.

Таким чином, релігійне виховання в освітній мережі Церков ЄХБ і АСД працювало виключно на майбутнє. Незважаючи на тиск радянської влади та репресії, громади цих Церков зберегли свій інтелектуальний і пропагандистський потенціал. Саме в цьому багато дослідників вбачають причини такого бурхливого росту протестантських громад упродовж 1990-х рр. і на початку XXI ст.

- 1 Бабій М., Колодний А., Яроцький П. Про дотримання принципу відокремлення школи від церкви / М. Бабій, А. Колодний, П. Яроцький // Мораль, релігія, освіта. – К., 2005. – С. 140–147.
- 2 Балух В. О. Філософсько-теологічний факультет ЧНУ – провідний центр богословської та релігієзнавчої освіти / В. О. Балух // Матеріали V конгресу Міжнародної асоціації українців: Соціально-гуманітарні науки. – Чернівці: Рута, 2004. – С. 121–124.
- 3 Васьків А. «Християнська етика» і «Етика» в школі: PRO і CONTRA / А. Васьків // Мораль, релігія, освіта. – К., 2005. – С. 211–215.
- 4 Єленський В. Релігія після комунізму. Релігійно-соціальні зміни в процесі трансформації центрально- і східно-європейських суспільств: фокус на Україні / Віктор Єленський. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2002. – 419 с.
- 5 Йонас Г. Принцип відповідальності / Ганс Йонас. – К.: Лібра, 2001. – 50 с.
- 6 Костикова М. Н. К вопросу о новейшей истории профессионального религиозного образования / М. Н. Костикова // Государство. Религия. Церковь в России и за рубежом: Информационно-аналитический бюллетень. – 1999. – № 3. – С. 123–142.
- 7 Липківський В. Проповіді на неділі і свята, слово Христове до українського народу / Василь Липківський. – Чернівці, 1996. – 600 с.
- 8 Мартинюк Є., Никитченко О. Мораль і «Християнська етика» у школі / Є. Мартинюк, О. Никитченко. – К., 2005. – С. 166–170.
- 9 Филипович Л. Релігієзнавство як навчальна дисципліна та наука в Україні / Л. Филипович // Мораль, релігія, освіта. – К., 2005. – С. 108–117.
- 10 Шмеман А. Введение в богословие. курс лекцій по догматическому богословию / Александр Шмеман. – М., 1993. – 234 с.
- 11 Любашенко В. Історія протестантизму в Україні: курс лекцій / В. Любашенко. – Львів: Провіта, 1995.
- 12 Бойко А. М., Пащенко В. О. Церква в системі сучасної освіти / А. М. Бойко, В. О. Пащенко // Третя міжнародна церковно-світська конференція: «Україна на порозі третього тисячоліття: духовність, наука, освіта, культура». – Львів; Тернопіль, 1998.
- 13 Там само. – С. 120.
- 14 Там само. – С. 121.
- 15 Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі) – ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 4555. – Арк. 44.

- 16 Там само. – Арк. 144.
- 17 Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВОВ України). – Ф. 4648. – Оп. 4. – Спр. 335. – Арк. 8.
- 18 Любашенко В. Історія протестантизму в Україні... – С. 314.
- 19 ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 4555. – Арк. 22.
- 20 Там само. – Арк. 223.
- 21 Там само. – Арк. 224.
- 22 Там само. – Оп. 24. – Спр. 4494. – Арк. 142.
- 23 Там само. – Арк. 143.
- 24 Там само. – Арк. 352.
- 25 Там само. – Арк. 265.
- 26 ЦДАВОВ України. – Ф. 4648 – Оп. 4. – Спр. 368. – Арк. 9.
- 27 Там само. – Спр. 72. – Арк. 123.
- 28 Там само. – Спр. 72. – Арк. 124.
- 29 Там само. – Спр. 72. – Арк. 125.
- 30 Там само. – Оп. 5. – Спр. 117. – Арк. 62.
- 31 Там само. – Оп. 5. – Спр. 117. – Арк. 110.
- 32 ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 4555. – Арк. 231.
- 33 Там само. – Арк. 66.
- 34 Там само. – Оп. 24. – Спр. 4494. – Арк. 146.
- 35 Любашенко В. Історія протестантизму в Україні... – С. 316.
- 36 ЦДАВОВ України. – Ф. 4648. – Оп. 5. – Спр. 19. – Арк. 55.

Summary

Yuri Vilkhovy

The religious education in the communities of Evangelical Christians-Baptists and Seventh Day Adventists Churches in Ukraine as a means of modernization of Protestant movement in the USSR (mid 40–60-s of 20 century)

The impact of educating of young people on community development of Evangelical Christians-Baptists and Seventh Day Adventists is analyzed. The peculiarities of Christian education in Protestantism are shown. The policy of the Soviet state on the activities of Protestant sects in Ukraine in the mid 40–60-s of 20 century is characterized.

Keywords: Protestantism, religious communities, believers, elders, Sunday school, Christian values, Church ECB, Church ASD, religious education, religious education, preachers